

7. ГІСТЬ НОМЕРА

УДК 342.722

Ірина Хондогій,

директор Регіонального центру
з надання безоплатної вторинної правової
допомоги у Тернопільській області,
магістр державної служби

СИСТЕМА БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ

Проаналізовано окремі аспекти системи безоплатної правової допомоги в контексті реалізації конституційного права громадян України на професійну правничу допомогу. Досліджено досвід держав-членів Ради Європи та ЄС, а також практику ЄСПЛ.

Ключові слова: система, конституційне право, судочинство, право, адвокат.

Хондогій І.

Системы бесплатной правовой помощи как реализация конституционного права граждан Украины на профессиональную правовую помощь

Проанализированы отдельные аспекты системы бесплатной правовой помощи в контексте реализации конституционного права граждан Украины на профессиональную юридическую помощь. Исследован опыт государств-членов Совета Европы и ЕС, а также практику ЕСПЧ.

Ключевые слова: система, конституционное право, судопроизводство, право, адвокат.

Hondogyi I.

System of free legal aid as a realization of the constitutional right of Ukrainian citizens for professional human right assistant

The some aspects of the system of free legal aid in the context of realization of the constitutional right of Ukrainian citizens to professional legal assistance is analyzed. The experience of the member states of the Council of Europe and the EU, and the practice of the ECHR has been researched.

Keywords: system, constitutional law, court proceedings, law, lawyer.

Актуальність статті та постановка наукової проблеми. Безоплатна правова допомога є невід'ємною частиною будь-якої системи правосуддя зі своїми міжнародними та національними особливостями [1]. Чинні в Україні засади надання правової допомоги у кримінальних провадженнях включають низку міжнародних правових актів та норми українського законодавства.

Ці засади охоплюють відповідальність уряду, фінансові гарантії, організаційну структуру, масштаби, впровадження та юридичну відповідальність щодо надання правової допомоги. Вони мають відповідати рівню економічного, правового й соціального розвитку і постійно забезпечувати верховенство права. Нормативно-правові акти про правову допомогу мають задовольняти практичні потреби у поточних реформах і розвитку.

Мега статті. У статті автор спробував дослідити систему безоплатної правової допомоги в контексті реалізації конституційного права громадян України на професійну правничу допомогу, враховуючи досвід держав-членів Ради Європи та ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання надання безоплатної правової допомоги в Україні досліджують здебільшого в контексті надання адвокатських послуг, серед них такі науковці, як: І. О. Головацький, В. І. Головань, А. І. Єфремов, М. В. Лотоцький, В. О. Попелюшко, О. В. Синеокий, Б. А. Филимонов, О. Г. Яновська та ін.

© Ірина Хондогій, 2017

Виклад основного матеріалу дослідження. В усіх державах-членах Ради Європи для забезпечення ефективного доступу до правосуддя існує принаймні один спосіб, за допомогою якого громадяни можуть отримувати правову допомогу в кримінальних провадженнях. Системи різняться між країнами і єдиної моделі не існує. Важливими питаннями надання правової допомоги є фінансова та юридична оцінка. Ця оцінка може включати фінансові ресурси, тип проваджень, у яких може надаватися правова допомога, та умови, що стосуються суті спору.

Між державами-членами Ради Європи існують принципові відмінності у парадигмі, організації та управлінні систем з надання правової допомоги. Щодо парадигми систем, то загальною метою у деяких державах, очевидно, є забезпечення повселюдного доступу до юридичних послуг і правосуддя, тоді як в інших державах правову допомогу можуть отримувати тільки вкрай нужденні особи.

Більшість програм допомоги доступні громадянам відповідної країни, громадянам Європейського Союзу, а також іноземним громадянам, які постійно законно чи незаконно проживають у цій країні.

У кримінальних провадженнях будь-хто, у кого бракує коштів для оплати правової допомоги, має право одержувати таку допомогу безоплатно, коли це необхідно в інтересах правосуддя. Допомога адвоката може полягати в досудовому консультуванні та, в разі необхідності, представництві в суді, – безкоштовно чи за помірну винагороду.

Фінансова оцінка в основному пов'язана з рівнем доходу, незалежно від його джерел, та наявністю майна. У кримінальних провадженнях, якщо підозрюваного затримано, фінансовий критерій здебільшого не застосовують.

Безоплатна правова допомога надає багато переваг системі кримінального правосуддя загалом [2]. Належно функціонуюча система безоплатної правової допомоги як складова частина належно функціонуючої системи кримінального правосуддя може зменшити тривалість тримання підозрюваних у поліцейських дільницях і слідчих ізоляторах, а також скоротити кількість осіб, які відбувають покарання з позбавленням волі, зменшити число несправедливих обвинувальних вироків, запобігти переповненню в'язниць і дещо розвантажити суди [3].

Нещодавно Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла перший у світі міжнародний правовий інструмент, який безпосередньо стосується надання безоплатної правової допомоги. *Принципи та керівні настанови щодо доступу до правової допомоги в системі кримінального судочинства* (далі – Принципи та керівні настанови ООН) були ухвалені 20 грудня 2012 р. В них закладені світові стандарти щодо безоплатної правової допомоги. Принципи ООН пропонують державам здійснити та посилити заходи щодо забезпечення ефективної правової допомоги в усьому світі.

Визнаючи, що юридична допомога є найважливішим складником функціонування системи кримінального правосуддя, що спирається на верховенство права, основою для здійснення інших прав, включаючи право на справедливий судовий розгляд, а також важливою гарантією забезпечення основоположної справедливості процесу відправлення кримінального правосуддя і довіри суспільства до нього, держави мають гарантувати право на безоплатну правову допомогу в своїх внутрішніх правових системах на якомогавищому рівні, в тому числі, коли це необхідно в Конституції.

Право на безоплатну допомогу захисника чітко встановлюється в ст. 6 (3) (с) *Європейської Конвенції про захист прав людини* (ЄКПЛ) і в ст. 14 (3) (d) *Міжнародного Пакту про громадянські і політичні права* (МППП). Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) розробив докладні правила про те, як має надаватися безоплатна правова допомога, багато з яких були підтвержені Комітетом ООН з прав людини при застосуванні МППП.

Інші європейські та міжнародні органи також встановили правила стосовно безоплатної юридичної (правової) допомоги. Європейський Комітет із запобігання катування (КЗК) і Підкомітет ООН із запобігання катування неодноразово наголошували на важливості безоплатної правової допомоги (БПД) як основної гарантії проти залякування, жорстокого поводження або катувань. Обидва ці органи визначили, що у проміжок часу безпосередньо після моменту позбавлення людини її свободи ризик залякування та фізичного жорстокого поводження є найбільшим. Для того, щоб захистити людей, які опинилися в уразливому становищі під вартою поліції, кожна держава має розробити належну систему БПД для тих, хто сам не може оплатити послуги адвоката [4].

Людина має право на безоплатну правову допомогу за двох умов: по-перше, у такої особи немає достатніх коштів для оплати послуг захисника (що встановлюється так званим «тестом на нужденність»); по-друге – надання БПД вимагається інтересами правосуддя (що встановлюється так званим «тестом по суті»). Ці дві умови викладені як у ст. 6 (3) (с) ЄКПЛ, так і в ст. 14 (3) (d) МППП.

Якщо людина не має достатніх коштів для того, щоб оплатити послуги власного адвоката, вона відповідає першій вимозі, встановленій у ст. 6 (3) ЄКПЛ. ЄСПЛ не дав визначення «достатніх коштів», а, натомість, при встановленні того, чи фінансове становище переслідуваної в кримінально-правовому порядку особи вимагало надання їй БПД, бере до уваги всі конкретні обставини кожної справи.

ЄСПЛ визнав: як правило, пороговий фінансовий показник нужденності визначається національними органами. Хоча ЄСПЛ залишив державам певні межі розсуду відносно того, як визначати такий показник, завжди мають існувати достатні гарантії від вибіркового (свавільного) визначення того, чи має особа право на БПД. У справі *Сантамбоджіо проти Італії* ЄСПЛ не побачив порушення вимоги ст. 6 (1) щодо права на доступ до суду, коли заявникові було відмовлено у безоплатній правовій допомозі на тій підставі, що його статки перевищували встановлену законом межу. ЄСПЛ зазначив, що відмова в наданні БПД засновувалася на законі, а італійська правова система забезпечувала достатні гарантії від вибіркової при визначенні права на отримання безоплатної допомоги захисника [5].

На підозрюваній особі лежить тягар доведення того, що вона не має достатніх коштів для оплати юридичної допомоги, але вона не повинна це доводити «поза всіх сумнівів». У справі *Пакеллі проти Німеччини* ЄСПЛ поклав в основу свого рішення «деякі ознаки» того, що заявник не мав змоги оплатити послуги адвоката, включаючи його посилення на податкову звітність, а також той факт, що заявник був протягом двох попередніх років позбавлений волі та чекав перегляду своєї справи в апеляційному порядку у питанні права. За відсутності ознак протилежного ЄСПЛ задовольнився тим, що заявник займався підприємницькою діяльністю в невеликих масштабах і що його фінансове становище було скромним, та визнав, що у нього не було достатніх коштів для оплати допомоги адвоката [6].

Друга умова, встановлена в ст. 6 (3) ЄКПЛ та ст. 14 (3) (d) МПГПП, стосується надання правової допомоги безоплатно, коли цього «вимагають інтереси правосуддя». Це означає, що незможним не гарантується БПД у кожній справі. Держава має певну гнучкість при вирішенні того, коли публічний інтерес належного відправлення правосуддя вимагає надання обвинуваченому безоплатної допомоги адвоката. ЄСПЛ виділив три фактори, які мають братися до уваги при визначенні того, чи «інтереси правосуддя» вимагають БПД: тяжкість злочину і суворість потенційного покарання; складність справи, а також соціальне та особисте становище обвинуваченого. Всі ці фактори мають розглядатися разом, але будь-який з них може сам собою викликати необхідність надання безоплатної правової допомоги.

Право на БПД неодмінно виникає тоді, коли існує загроза ухвалення вироку про позбавлення волі. Навіть можливість короткого терміну ув'язнення особи є достатньою умовою для забезпечення їй безоплатної правової допомоги. У справі *Бенгем проти Сполученого Королівства* заявника обвинуватили в несплаті боргу, за що він міг бути покараний, як максимум, трьома місяцями в'язниці. ЄСПЛ постановив, що такий можливий вирок був достатньо суворим для того, щоби в інтересах правосуддя заявник міг скористатися безоплатною правовою допомогою [7].

У ситуаціях, коли позбавлення волі бути не може, ЄСПЛ досліджує конкретні обставини справи та негативні наслідки обвинувального вироку. Різниця між випадками, коли БПД потрібна через суворість можливого покарання і коли вона не потрібна, може бути дуже тонкою. У справі *Барсом і Варлі проти Швеції* заявники скаржилися, що їм було відмовлено в БПД у провадженні, яке могло закінчитися стягненням податкової недоїмки в сумі до 15 тисяч євро. ЄСПЛ постановив, що відмова у правовій допомозі була прийнятною відносно тому, що фінансовий стан заявників дозволяв їм сплатити такі суми податковому органу без значних труднощів, а також тому, що вони не наражалися на ризик позбавлення волі [8]. Натомість, у справі *Фам Хоанг проти Франції* ЄСПЛ постановив, що інтереси правосуддя вимагали надання БПД заявникові, та зазначив у мотивувальній частині рішення, зокрема, що «провадження явно могло означати певні наслідки для заявника, якого ... після подання апеляції було визнано винним у незаконному ввезенні заборонених товарів і засуджено до сплати великих сум митним органам» [9].

Безоплатна правова допомога має надаватися у справах, де постають складні питання щодо фактів або існують складнощі з питань права. У справі *Фам Хоанг проти Франції* ще одним фактором, який привів ЄСПЛ до висновку, що заявникові мала бути надана БПД, був намір заявника переконати національний суд відійти від його попередньої практики [10]. У справі *Каранта проти Швейцарії* при простоті фактів спектр потенційних покарань, які міг постановити національний суд, був вельми складним, включно з можливістю поновлення вироку з відкладенням виконання або ж постановлення нового вироку. Така складність справи вимагала надання обвинуваченому, задля захисту його інтересів, послуг призначеного на безоплатній основі захисника [11].

Водночас ЄСПЛ також були встановлені рішення, що відмова у БПД була допустимою у простих справах з огляду на факти і питання права. Наприклад, у справі *Барсом і Варлі проти Швеції* спірним питанням було те, чи заявник подав неповну або неточну податкову звітність. Оскільки при слуханні цієї справи не розглядалися складні питання права, ЄСПЛ постановив, що ненадання БПД не становило порушення ст. 6 [12].

БПД зазвичай надається представникам уразливих груп і особам, які через свої особисті обставини не в змозі захищати власні інтереси у справі. ЄСПЛ враховує освіту, соціальний стан і особу заявника та оцінює їх з огляду на складність справи. У справі *Каранта проти Швейцарії* ЄСПЛ постановив, що питання права були складними самі собою, але ще більшою мірою для заявника внаслідок його особистого становища.

БПД має також надаватись особам, які мають мовні труднощі. У справі *Біба проти Греції* ЄСПЛ установив порушення статті 6 (1) і 6 (3) (с) через те, що іммігрантові, який не мав документів і коштів на адвоката під час провадження в касаційному суді, не було призначено адвоката в рамках БПД. ЄСПЛ постановив, що для заявника було б неможливим підготувати скаргу до грецьких судів без допомоги, оскільки він був іноземцем і не говорив грецькою мовою [13].

У справі *Барсом і Варлі проти Швеції* ЄСПЛ, навпаки, зазначив, що обидва заявники проживали в Швеції протягом майже тридцяти років і були бізнесменами, які мали власний ресторан. ЄСПЛ дійшов висновку про дуже малу ймовірність того, що вони не могли представляти власні інтереси в національному суді у справі про додаткові податкові нарахування. Суд особливою мірою врахував той факт, що шведські суди були зобов'язані скеровувати заявників у ході провадження і сприяти їм в належному представленні їхньої позиції по справі [14].

Якщо у людини немає коштів на адвоката, а інтереси правосуддя вимагають його участі, безоплатна правова допомога має надаватись на всіх етапах провадження, починаючи з попереднього слідства, протягом судового розгляду і аж до постановлення остаточного рішення в будь-якому порядку оскарження. Зокрема, вкрай важливо, щоб усі обвинувачені чи підозрювані, які не можуть дозволити собі адвоката, отримували швидкий доступ до БПД на ранніх стадіях кримінального процесу [15].

Ст. 6 (3) (с) ЄКПЛ чітко встановлює, що особа, обвинувачувана у вчиненні злочину, має право «використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд». ЄСПЛ, однак, постановив, що особи, які отримують безоплатну правову допомогу, не завжди можуть обирати, адвоката, а працюють із тими, кого призначають. Право на допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, може підлягати обмеженням, якщо цього вимагають інтереси правосуддя. У справі *Круасан проти Німеччини* ЄСПЛ постановив, що побажання заявника не слід ігнорувати, але вибір адвоката з урахуванням інтересів правосуддя насамкінець, належить державі [16].

У справі *Рамон Франкеса Фрейшас проти Іспанії* заявник стверджував, що його право відповідно до ст. 6 (3) (с) було порушене, бо в кримінальній справі його захищав адвокат, який спеціалізувався на трудовому праві. ЄСПЛ постановив, що скарга заявника була явно необгрунтованою, оскільки ст. 6 (3) (с) не гарантує обвинуваченому право вибирати захисника, якого йому має призначити суд, а також тому, що заявник не зміг представити будь-яких правдоподібних доказів для обґрунтування свого твердження про некомпетентність адвоката [17].

При призначенні адвоката в порядку БПД держава має урахувати особливі потреби заявника, зокрема, його мовні навички.

Для того, щоб виконати зобов'язання щодо надання ефективної правової допомоги, державі недостатньо просто призначити обвинуваченому адвоката. Якщо призначений адвокат не в змозі забезпечити ефективне представництво і це є очевидним або доводиться до відома держави, то держава зобов'язана втрутитися і виправити становище.

Цей принцип був встановлений у рішенні по справі *Камасінскі проти Австрії*, де ЄСПЛ постановив наступне:

«Держава не може нести відповідальність за кожен недолік з боку адвоката, призначеного в цілях безоплатної правової допомоги ... Незалежність правничої професії від держави означає, що здійснення захисту є прерогативою обвинуваченого і його адвоката, незалежно від того, чи адвокат був призначений в рамках безоплатної правової допомоги або його послуги оплачуються з приватних джерел. Суд згоден з Комісією, що уповноважені національні органи зобов'язані відповідно до ст. 6, § 3 (с) втручатися тільки тоді, коли нездатність призначеного адвоката забезпечити ефективне представництво є очевидною або доводиться до їхнього відома в якийсь інший спосіб» [18].

ЄСПЛ наголошував, що якби зобов'язання держави зводилися просто до призначення адвоката, це призводило би до результатів, які є необґрунтованими і несумісними як з формулюванням підпункту (с) ст. 6 (3), так і зі структурою ст. 6 загалом; в багатьох випадках безоплатна юридична допомога могла би виявитися марною [19].

У ситуаціях, коли нездатність призначеного адвоката ефективно здійснювати захист є об'єктивно очевидною, обвинувачений не мусить сам подавати відповідні скарги або привертати до цього увагу органів держави. У справі *Санніно проти Італії* національні суди призначали заявникові нових захисників на кожному слуханні, які не готувалися до участі у слуханнях та були незнайомі з його справою. ЄСПЛ постановив, що національний суд не зміг забезпечити ефективний захист, хоча заявник не скаржився на ситуацію до суду або своїм адвокатам [20]. Ці принципи були прийняті та підтверджені Комітетом ООН з прав людини при застосуванні ст. 9 і ст. 14 МПГПП [21].

Якщо адвокат діє в умовах наявності конфлікту інтересів, це, як правило, становить очевидну підставу для втручання держави.

Державам слід приділяти особливу увагу забезпеченню незалежності адвокатів, які надають БПД, від поліції та прокуратури. В Принципах і керівних настановах ООН наголошується на важливості того, щоби такі адвокати виконували свою роботу «вільно і незалежно», без втручання держави. Принципи і керівні настанови ООН рекомендують створення національного органу, який координуватиме БПД, і зазначають, що він має «бути вільним від надмірного політичного або судового втручання, бути незалежним від органів влади при прийнятті рішень і не слідувати вказівкам та не підлягати контролю чи перебувати під фінансовим тиском будь-якої особи або органу при виконанні своїх функцій, незалежно від його адміністративної структури». Зазначений документ також містить рекомендацію щодо розробки механізмів забезпечення якості, заради ефективності, прозорості та підзвітності в наданні послуг БПД.

БПД має бути доступна для осіб, обвинувачених або підозрюваних у вчиненні злочину, незалежно від природи конкретного злочину. ЄСПЛ наголосив, що правова допомога є особливо важливою для осіб, підозрюваних у тяжких злочинах, «бо саме серед найтяжчих покарань право на справедливий судовий розгляд має найбільшою мірою забезпечуватися демократичними суспільствами» [22]. Крім того, Європейський Комітет із запобігання катуванням рекомендував європейським державам скасувати системи, в яких особи, що обвинувачуються за конкретними категоріями кримінальних правопорушень (наприклад, у нетяжких злочинах), не мають права на БПД. Враховуючи автономне тлумачення терміну «кримінальне обвинувачення», згідно з ЄКПЛ [23], не можна виводити цілі категорії злочинів зі сфери застосування БПД, а кожний, кого обвинувачено у вчиненні злочину, нехай нетяжкого, має бути наділений правом на звернення про надання йому БПД та на задоволення такого звернення щодо проведення перевірок його фінансового стану та по суті справи.

Відповідно до ст. 59 Конституції України, кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Виконуючи свої міжнародні зобов'язання, 02 червня 2011 р. Верховною Радою України прийнято Закон «Про безоплатну правову допомогу» (далі – Закон про БПД), ст. 1 якого визначено, що безоплатна правова допомога – це правова допомога, що гарантується державою та повністю або частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [24].

Відповідно до Закону про БПД, право на безоплатну правову допомогу – це гарантована Конституцією України можливість громадянина України, іноземця, особи без громадянства, у тому числі біженця чи особи, яка потребує додаткового захисту, отримати в повному обсязі безоплатну первинну правову допомогу, а також можливість певної категорії осіб отримати безоплатну вторинну правову допомогу у випадках, передбачених цим Законом. При реалізації права на безоплатну правову допомогу не допускається застосування привілеїв чи обмежень до осіб за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Безоплатна первинна правова допомога – це вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Вона включає такі види правових послуг, як: надання правової інформації; надання консультацій і роз'яснень з правових питань; складення заяв, скарг та інших документів правового характеру (крім документів процесуального характеру); надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторин-

ної правової допомоги та медіації. Право на безоплатну первинну правову допомогу згідно з Конституцією України та цим Законом мають усі особи, які перебувають під юрисдикцією України. Суб'єктами надання безоплатної первинної правової допомоги в Україні є: органи виконавчої влади; органи місцевого самоврядування; фізичні та юридичні особи приватного права; спеціалізовані установи.

Безоплатна вторинна правова допомога – це вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. Вона включає такі види правових послуг, як: захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру.

Законом України № 1798 від 21 грудня 2016 р. внесено зміни до Закону про БПД, яким суттєво розширено категорії осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу. На сьогодні до осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, належать:

1) особи, які перебувають під юрисдикцією України, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму, розрахованого та затвердженого відповідно до закону для осіб, які належать до основних соціальних і демографічних груп населення, а також інваліди, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб;

2) діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах, діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів;

3) внутрішньо переміщені особи;

4) громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб;

5) особи, до яких застосовано адміністративне затримання;

6) особи, до яких застосовано адміністративний арешт;

7) особи, які відповідно до положень кримінального процесуального законодавства вважаються затриманими;

8) особи, стосовно яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою;

9) особи, у кримінальних провадженнях стосовно яких відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України захисник залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії, а також особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або обмеження волі;

10) особи, на яких поширюється дія Закону України Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

11) ветерани війни та особи, на яких поширюється дія Закону України Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту, особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань;

12) особи, які перебувають під юрисдикцією України і звернулися для отримання статусу особи, на яку поширюється дія Закону України Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту;

13) особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;

14) особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку;

15) особи, реабілітовані відповідно до законодавства України.

Право на безоплатну вторинну правову допомогу мають громадяни держав, з якими Україна уклала відповідні міжнародні договори про правову допомогу, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також іноземці та особи без громадянства відповідно до міжнародних договорів, учасником яких є Україна, якщо такі договори зобов'язують держав-учасниць надавати певним категоріям осіб безоплатну правову допомогу.

Відповідно до Закону про БПД, суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги та адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу.

З метою реалізації Закону про БПД, в 2012 р. Міністерством юстиції України було створено Координаційний центр з надання правової допомоги та 27 центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги на рівні Автономної республіки Крим, всіх областей України, міст Києва та Севастополя (Регіональні центри).

Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги є неприбутковими організаціями, користуються правами юридичної особи, мають власні бланки, печатку зі своїм найменуванням та фінансуються з Державного бюджету України, інших не заборонених законодавством джерел.

Центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги забезпечують надання всіх видів правових послуг, передбачених Законом про БПД. Повноваження та порядок діяльності центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги встановлюються Положенням про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, що затверджується Міністерством юстиції України.

До повноважень Центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги належить:

1) прийняття рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги або про відмову в наданні безоплатної вторинної правової допомоги;

2) забезпечення складення процесуальних документів за зверненням суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу;

3) забезпечення участі захисника при здійсненні досудового розслідування та судового провадження у випадках, коли захисник відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України залучається слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом для здійснення захисту за призначенням або проведення окремої процесуальної дії;

4) забезпечення участі захисника у розгляді справи про адміністративне правопорушення;

5) забезпечення здійснення представництва інтересів суб'єктів права на безоплатну вторинну правову допомогу в судах, інших органах державної влади, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

6) укладення контрактів з адвокатами, включеними до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, для надання такої допомоги на постійній основі;

7) укладення договорів з адвокатами, включеними до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, для надання такої допомоги на тимчасовій основі (на підставі окремих договорів про надання послуг);

8) видача доручень для підтвердження повноважень захисника або повноважень адвоката для здійснення представництва інтересів особи в судах, органах державної влади, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;

9) прийняття рішення про заміну адвоката відповідно до вимог Закону про БПД;

10) подання клопотання до Координаційного центру з надання правової допомоги про виключення адвоката з Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу, у випадках, передбачених Законом про БПД;

11) прийняття рішення про припинення надання безоплатної вторинної правової допомоги;

12) подання Координаційному центру з надання правової допомоги звітів про свою діяльність;

13) виконання інших функцій, передбачені Положенням про центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

Висновки. За час функціонування системи безоплатної вторинної правової допомоги є вагомими досягнення у забезпеченні доступу до безоплатної вторинної правової допомоги; інтеграції первинної і вторинної правової допомоги на рівні територіальних громад, створенні партнерських мереж провайдерів правової допомоги; забезпеченні ефективної функціональної взаємодії усередині системи, зокрема, між місцевими та регіональними центрами з надання БВПД; розвитку інституційної спроможності центрів (включаючи комунікацію із зовнішніми зацікавленими сторонами, ЗМІ); забезпеченні якості надання безоплатної правової допомоги, зокрема, працівниками центрів, та моніторингу якості надання такої допомоги адвокатами.

Найголовнішим досягненням системи є вирішення питання доступності безоплатної правової допомоги через оперативне реагування на потреби людей – це інноваційне відкриття мережі дистанційних та мобільних консультаційних пунктів та створення бюро правової допомоги по всій території країни в 2016 р.

Важливим надбанням є розвиток комунікаційної спроможності системи безоплатної правової допомоги, створення комунікаційної мережі усередині системи та вироблення стратегічного підходу до комунікаційної роботи як усередині системи, та й у комунікації із зовнішніми партнерами.

Результатом успішної роботи системи є побудова співпраці системи із різними гравцями у системі правосуддя як на національному, так і на регіональному рівнях; створення партнерських мереж провайдерів правової допомоги.

Розвиток системи БПД включено до порядку денного ключових реформ в Україні, що відображено у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015 – 2020 рр., Національній стратегії у сфері прав людини, Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства та відповідних планів з їх реалізації. Крім того, українська система БПД визнана у світі як одна із найбільш прогресивних молодих систем надання безоплатної правової допомоги, а Україна – одним із лідерів в організації надання БПД. Донори вважають систему БПД одним із найуспішніших державних проєктів у сфері правосуддя і захисту прав людини, та, відповідно, підтримують її.

Одним із найбільших досягнень системи є її відкритість та прозорість, про що свідчать оприлюднені у відкритий доступ результати зовнішньої оцінки системи, внутрішніх аудитів, планів та прогресу їх реалізації тощо, відкритість системи до такої оцінки та її самостійне ініціювання.

Сьогодні реалізуються ідеї щодо подальшого розвитку системи, яка продовжує удосконалюватись, прагнучи найкраще відповідати сучасним викликам. Працівники системи та адвокати докладають значних зусиль для розвитку організації нового зразка, яка зорієнтована на потреби людей і вимоги суспільства, аби люди мали рівний доступ до правосуддя та використовували правові інструменти для вирішення своїх життєвих питань.

Створено міжрегіональні ресурсно-комунікаційні платформи (далі – МРКП) у 5-ти містах: Львові, Дніпрі, Одесі, Харкові та Києві, які мають стати основою інфраструктури системи управління правовими знаннями.

Як очікується, у відповідності до ресурсної забезпеченості цих платформ вони розпочнуть свою роботу у II-ому півріччі нинішнього року. Кожна із платформ у цих містах стане своєрідним «інформаційним хабом» для інших суміжних та ближчих областей, майданчиком для спілкування та мережування між людьми об'єднаними спільними ідеями у сфері права та правосуддя.

Основними напрямками діяльності МРКП є розвиток партнерств на мережування на міжрегіональному рівні, вивчення правових потреб громад, збір кращих практик у сфері права та правосуддя та їх поширення до різних цільових груп, вивчення потреб професійних спільнот системи БПД та зацікавлених сторін у навчанні та розвитку, проведення правопросвітницьких заходів та комунікаційних заходів для громадськості на базі платформ.

Список використаної літератури

1. *Оцінювання системи безоплатної вторинної правової допомоги в Україні у світлі стандартів та передового досвіду Ради Європи : звіт, підгот. в межах проєкту Ради Європи «Подальша підтримка реформи кримінальної юстиції в Україні», фінансов. урядом Данії, лют. – черв. 2016 р. – Ст. 17.*
2. *Право на безоплатну правову допомогу: поради для адвокатів щодо здійснення захисту гарантов. державою, розробл. Правов. Ініціативою Відкрит. Суспільства.*
3. *Принципи та керівні настанови ООН щодо доступу до правової допомоги в системі кримінального судочинства, 3 жовтня 2012 р., UN Doc. A/C.3/67/L.6, Вступ та п. 3.*
4. *12-ий звіт про діяльність Комітету за 2001 р., СРТ/Іnf (2007) 47, п. 41; Звіт про візит до Вірменії з 2 по 12 квітня 2006 р., СРТ/Іnf (2007) 47, п. 23; Звіт про візит до Вірменії з 15 по 17 березня 2008 р., СРТ/Іnf (2010) 7, п. 24; Звіт про візит до Австрії з 14 по 23 квітня 2004 р., СРТ/Іnf (2005) 13, п. 26; Звіт про візит до Болгарії з 10 по 21 вересня 2006 р., СРТ/Іnf (2008) 11, п. 27; Звіт про візит до Угорщини від 30 березня по 8 квітня 2005 р., СРТ/Іnf (2006) 20, п. 23; Звіт про візит до Польщі з 4 по 15 жовтня 2004 р., СРТ/Іnf (2006) 11, п. 21; Звіт про візит до Польщі з 26 листопада по 8 грудня 2009 р., СРТ/Іnf (2011) 20, п. 26.*
5. *Santambrogio v Italy, рішення ЄСПЛ від 21 вересня 2004 р., п. 55.*
6. *Pakelli v Germany, рішення ЄСПЛ від 25 квітня 1983 р., п. 34; Twalib v Greece, рішення ЄСПЛ від 9 червня 1998 р.*
7. *Benham v United Kingdom, рішення ЄСПЛ від 10 червня 1996 р., nn. 59 і 64.*
8. *Barsom and Varli v Sweden, рішення ЄСПЛ від 4 січня 2008 р.*
9. *Pham Hoang v France, рішення ЄСПЛ від 25 вересня 1992 р., п. 40.*
10. *Pham Hoang v France, рішення ЄСПЛ від 25 вересня 1992 р., п. 40.*
11. *Quaranta v Switzerland, рішення ЄСПЛ від 24 травня 1991 р., п. 34.*
12. *Barsom and Varli v Sweden, рішення ЄСПЛ від 4 січня 2008 р.*
13. *Biba v Greece, рішення ЄСПЛ від 26 вересня 2000 р., п. 29.*
14. *Barsom and Varli v Sweden, рішення ЄСПЛ від 4 січня 2008 р.*

15. *Право на ранній доступ до юридичної допомоги: порадник Правової ініціативи Інституту відкритого суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.opensocietyfoundations.org/briefing-papers/legal-tools-early-access-justice-europe>.*
16. *Croissant v Germany*, рішення ЄСПЛ від 25 вересня 1992 р., п. 29; *Lagerblom v Sweden*, рішення ЄСПЛ від 14 січня 2003 р., п. 55, згідно з яким Стаття 6(3)(с) не підлягає тлумаченню як така, що гарантує право на заміну призначеного державою адвоката.
17. *Ramon Franquesa Freixas v Spain*, рішення ЄСПЛ від 21 листопада 2000 р.
18. *Kamasinski v Austria*, рішення ЄСПЛ від 19 грудня 1989 р., пп. 65.; *Artico v Italy*, рішення ЄСПЛ від 13 травня 1980 р., п. 36; *Sannino v Italy*, рішення ЄСПЛ від 27 квітня 2006 р., п. 49; *Czekalla v Portugal*, рішення ЄСПЛ від 10 жовтня 2002 р., п. 60; *Daud v Portugal*, рішення ЄСПЛ від 21 квітня 1984 р., п. 38.
19. *Artico v Italy*, ECtHR, рішення ЄСПЛ від 13 травня 1980 р., п. 33.
20. *Sannino v Italy*, рішення ЄСПЛ від 27 квітня 2006 р., п. 51.
21. *Aleksandr Butovenko v Ukraine*, UNHRC, рішення від 19 липня 2001 р., U.N. Doc. CCPR/C/102/D/1412/2005 (2011), п. 4.14.
22. *Salduz v Turkey*, рішення Великої палати ЄСПЛ від 27 листопада 2008 р., п. 54.
23. *Engel and Others v the Netherlands*, рішення ЄСПЛ від 8 червня 1976 р., пп. 82, 83; *Ezeh and Connors v the United Kingdom*, рішення ЄСПЛ від 9 жовтня 2003 р., п. 82, *Deweere v Belgium*, рішення ЄСПЛ від 27 лютого 1980 р., пп. 42 і 46, *Eckle v Germany*, рішення ЄСПЛ від 15 липня 1982 р., п. 73; *Цзтьрк v. Germany*, рішення ЄСПЛ від 21 лютого 1984 р., пп. 46-53.
24. *Формування системи безоплатної правової допомоги в Україні : Вісник ВККА. – № 4. – вер. 2012 р.*

Стаття надійшла до редакції 15.05.2017.